

[B] **ONGEPROGRAMMEERD KIJKEN.
VERHALEN EN ESSAYS VAN NICOLE MONTAGNE**

Je begint – ik neem aan dat het een betrekkelijk algemeen verschijnsel is – een nieuw boek niet meteen lineair te lezen, op pagina 7 of 9, liever neem je het eerst in de hand, bekijkt het omslag, vormt je een indruk via de tekst op de achterflap, bladert een beetje om een eerste indruk van typografie en structuur te krijgen en neemt een voorproefje op de eigenlijke lectuur door hier en daar een paar regels te lezen. Zo verliep in grote lijnen ook mijn verkenning van *Een makelaar in Pruisen*, verhalen en essays van Nicole Montagne (*1961), een auteur van wie ik tot dan alleen de naam een paar keer was tegengekomen.

De eerste regels die ik las, stonden op pagina 163: “Kan het geheugen eigenlijk wel zonder verbeelding?” Een interessante vraag, dus las ik door, om aan het eind van de pagina te constateren dat ik dit boek alleen al op grond van deze weinige regels zou willen aanbevelen. Dat overkomt me niet vaak. Evenmin overkomt het me vaak dat ik een bundel – poëzie, verhalen, columns, essays – niet gewoon vooraan begin, een auteur heeft niet voor niets, neem ik aan, lang gedrudd over de beste volgorde; als het goed is, moet er sprake zijn van een logische opbouw, misschien van een inleidend stuk, dat mag je als lezer niet eigenwijs negeren. Maar in zekere zin vroeg deze auteur zelf om die eigenwijsheid. Op pagina 162, waar het betreffende stuk begint, lees ik als titel: “Spelen tegen het apparaat”. Dat beschouw ik als een licentie.

Het stuk begint verhalend, maar wordt al gauw essayerend; later blijkt die mengvorm voor een groot deel van de bundel te gelden. Montagne vertelt over een musical waar haar oudste dochter in groep acht van de basisschool aan meedeed. Anders dan een vader die de hele voorstelling zekerheidshalve filmde, maakte zijzelf tijdens de voorstelling weinig foto's, ze zat vooral te kijken. Daarop volgt de uiteenzetting op pagina 163, die me meteen voor haar innam. In samenvatting: als alles wordt vastgelegd in beelden, is er geen millimeter ruimte voor het geheugen en dus voor de verbeelding, die in de tijd erna, de tijd van verwerking, over interne en externe verbanden mijmert, betekenis geeft aan wat aanvankelijk niet of maar half is begrepen, eerste indrukken aanscherpt of verwerpt, specifieke

Nicole Montagne, *Oostduits meisje*, sjabloondruk, 32 x 30 cm.

aspecten waardeert. “Alles vastleggen is dodelijk voor het geheugen”, schrijft Montagne, “het maakt ons tot robots, luie robots zelfs, die perfect kunnen reproduceren maar aan de hand van dat materiaal niets meer te vertellen hebben. (...) Zo betekent de technische voorsprong voor tal van apparaten-gebruikers uiteindelijk een terugval. Ze maken zich ondergeschikt aan het vermogen van het apparaat in plaats van aan hun eigen vermogen.”

Dan volgt een uiteenzetting over *Een filosofie van de fotografie* (1983) van de uit Tsjechië afkomstige filosoof en mediatheoreticus Vilém Flusser, die in het kader van Montagnes betoog zeer verhelderend is, maar te uitgebreid en complex om hier te kunnen parafraseren. Toch één conclusie, in de woorden van Montagne: “De oude analfabeet was uitgesloten van de in codes gedompelde tekstcultuur. De nieuwe analfabeet neemt klakkeloos deel aan de uit codes bestaande beeldcultuur. Zonder dat hij deze decoderen kan.” En dan te bedenken dat Flusser (die in 1991 overleed, hetzelfde jaar waarin het World Wide Web-project startte) nog nauwelijks of geen weet kon hebben van de zegetocht van het internet, het mobieltje, de iPad, de iPhone, etc. “Spelen tegen het apparaat”, luidt Flussers advies, alleen zo valt te voorkomen dat de menselijke vrijheid spoorloos verdwijnt in de techniek. En Montagne geeft daarvan hier en elders mooie voorbeelden.

Dit essay is in zoverre representatief voor het hele boek dat het inzicht geeft in de belangrijkste thema's van de schrijfster alsook over haar referentiekader. Bijna alle stukken gaan over kijken, uiteraard over kijken buiten de geprogrammeerde kaders, vaak in verband met beeldende kunst, nog vaker in verband met fotografie. Dat verbaast niet als we weten dat Montagne behalve schrijfster grafisch kunstenaar is. Als zodanig heeft ze in 2013 meegedaan aan het populaire Nederlandse tv-programma *Sterren op het doek*, waarin drie schilders een portret maken van een zogenoemde Bekende Nederlander, die uiteindelijk het portret van zijn/haar voorkeur mee naar huis mag nemen. Aan dat precaire avontuur wijdt ze een vermakelijke maar beslist niet denigrerende beschouwing; wie wil weten in hoeverre die overeenkomt met de uiteindelijke tv-uitzending, kan dat nog doen via *Uitzending gemist*; over de verschillen tussen hoge en lage cultuur schrijft Montagne elders trouwens behartigenswaardige dingen. Een belangrijk geografisch centrum van haar belangstelling is Praag, in iets mindere mate ook de voormalige DDR. Flusser is bijgevolg niet de enige Centraal-Europese auteur of kunstenaar voor wie ze een lans breekt.

Het beste stuk in de bundel? Moeilijk te zeggen. Tot mijn favorieten behoort het verhaal over de vreemdelingenpolitie in Praag, meer in het bijzonder over de rancuneuze "ijzeren dame" die Montagne haar verloren maar inmiddels weer gevonden paspoort moet terugbezorgen. Heel mooi is ook het titelverhaal, het verslag van een bezoek aan een makelaar in Brandenburg, die haar een klein, oud schoolgebouw laat zien – "nabij het hart van Europa, op slechts vijf uur treinen van Praag" – dat zij wellicht als tweede woning in gebruik gaat nemen. Maar nauwelijks in het stille, verlaten gehucht gearriveerd, is ze al bezig de afstand tot de meest nabijgelegen stad en vooral tot Berlijn te berekenen – dat vakantiehuis gaat dus niet door. Volgt dit commentaar: "De dorpeling in een stad is niet 'achterlijk' omdat het hem te groot, te snel of te veel is. Hij heeft een ander gevoel voor proporties gekregen en als hij zich ongemakkelijk voelt, dan geldt dit ongemak evengoed voor de stadsmens in een dorp. Een Gulliver in een bescheiden buurtschap beweegt zich even onzeker als Klein Duimpje in een metropool."

Het langste stuk in het boek is tevens het enige echt polemische. Het zijn gekruide kanttekeningen bij een essay van Joost Zwagerman over *A Photographer's life 1990-2005*, een overzichtswerk van de fotografe Annie Leibovitz. Zwagerman, die zich concentreert op de foto's die Leibovitz maakte van Susan Sontag, Leibovitz' partner, belichaamt voor Montagne de conformistische figuur van de geprogrammeerde kijker. Hij maakt de essentiële fout dat hij die foto's beoordeelt als op zichzelf staande werkstukken en vooral te veel vanuit de essays van Sontag. Haar belangrijkste verwijt: Zwagerman kijkt niet, hij doet geen serieuze poging de foto's van de dodelijk zieke Sontag, die hij als kitsch bestempelt, te beschrijven. Voor de lezer is het moeilijk uit te maken in hoeverre die kritiek hout snijdt, omdat ook bij haar de in het geding zijnde foto's (niet onbegrijpelijk, gezien de rechten) ontbreken. Wat niet wegneemt dat *Een makelaar in Pruisen* als geheel een bijzonder overtuigende indruk maakt; Nicole Montagne heeft een eigen geluid, ze is een verrassende aanwinst voor de Nederlandse literaire essayistiek.

CYRILLE OFFERMANS

NICOLE MONTAGNE, *Een makelaar in Pruisen. Verhalen en essays*, Vantilt, Nijmegen, 2014, 192 p.